

HUKUK VE İKTİDAR ÜSTÜNE BİR TASLAK

Dr. Öğr. Üyesi Engin TOPUZKANAMIŞ*

Öz

Hukuk, kendi kendini var edebilen ya da gücü zatında olan bir şey değildir. Hukuk yoluyla çıkarlarını koruyan ve sürdüren bir gücün desteği olmaksızın ortaya çıkamaz ve varlığını sürdüremez. Ancak hukukun objektifleşmesine izin vermeyip onu kendi çıkarlarını sürdürmek için bir araç konumunda tutan güç de giderek tahakküme yönelir ve görünür olmaya başlar. Kapitalist toplumda hukuku destekleyen güç, iktisadî iktidar olarak karşımıza çıkar. Objektif bir sistem olarak hukukun işleyebilmesi, devlet dışı toplumsal güçler tarafından da desteklenmesine bağlıdır.

Anahtar Kelimeler

Hukuk, iktidar, iktidar ilişkileri, güç, otorite

A DRAFT ON POWER AND LAW

Abstract

Law is not something that is self-existent or auto-powered. It cannot emerge without the support of a power that sustains and protects its interests through this law. However, the power which does not allow the law as an objective system and boundary but keeps it as a tool to maintain its own interests would become a visible force rather than a silent power. In the capitalist society, the economic power is the power that supports law. The ability to operate law as an objective system depends on being supported by non-state social powers.

Keywords

Law, power, power relations, authority

---

* Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi (e-posta: etopuzkanamis@gmail.com) (Makalenin Geliş Tarihi: 03.07.2018) (Makalenin Hakemlere Gönderim Tarihleri: 05.07.2018-13.07.2018/Makale Kabul Tarihleri: 10.07.2018-16.07.2018)

Sorun

İktidar/güç problemi genellikle ya siyaset felsefesinin yahut sosyolojinin konusu olagelmıştır. Bu konuda devasa bir literatür karşısındayız ve bu literatüre herhangi bir ek yapabilecek durumda değilim. Benim merakım, hukukun varlığını ve sürdürülebilmesini sağlayan *gücü* anlamak yönünde. Bu kısa çalışmada da amacım, ileriki daha geniş kapsamlı bir çalışma için ana fikri ve tartışmayı ortaya koyabilmek.

Modern hukukun büyük ölçüde iki ana güç tarafından şekillendirildiğini görüyoruz: Siyasî ve iktisadî iktidar. Bunların ilki ve bariz biçimde görüleni, hukuku inşa ettiği düşünülen güç; daha çok telaffuz edilen haliyle devlet. Hukukçu, iktidar problemine uzak dursa da genellikle hukuku siyasî iktidar/devlet ile ilişkilendirir. İktisadî iktidar ise perde arkasında daha ziyade “etki” (influence) ile işleyen ve fakat hukukun siyaset karşısında varlığını korumasını sağlayan güçtür¹. Burada modern hukuku konu edindiğimizi de belirtelim. Çünkü her ne kadar mesela ortaçağda Yasa, iktidarın teorik sınırı olmuş olsa da, bu durum hukuku fiilen destekleyecek gücün yokluğunda pek de anlamlı olmamıştır.

Siyasî güç, fiilen kullanılsın ya da kullanılsın, muazzam bir cebir gücünün üstüne oturur. İktisadî güç ise kaynakların kontrolü ve siyaseti etkileme kapasitesi ise teşhis edilir. İktisadî güç için anahtar kavram “etki”dir. Diğer insanlara hizmet ve mal sunarak onların davranışlarını etkileme kapasitesi ya da mal ve hizmet satabilmek için diğer insanların davranışlarını etkileme becerisi. Ayrıca görünür hiçbir cebir ya da tehdit içermediği gibi hukukun koruduğu bir meşruiyet ve hatta (liberal bir) “erdem” taşır: Özgürlük sağlar!

Şüphesiz büyük resimde bu etki, kâr ve çıkar maksimizasyonu için siyasete yönelmiş durumdadır. Burada ayrıntısına giremeyeceğim biçimde fiili durumlarda çeşitli cebir ve tehditler de iktisadî gücün el altından kullandığı araçlardır. Ancak hukuken herhangi bir cebir ve şiddet gücüne sahip olmasa da ekonomi ve para üstündeki gücü, siyaseti ve toplumu yönlendirebilmesini sağlar. Kapitalist bir toplum açısından bunda bir tuhafılık yoktur. Hatta (gelebilecek haklı itirazlara rağmen) denilebilir ki bireysel hak ve özgürlükler bu yolla fiilen de korunabilir ve siyasî iktidarın aşırı güçlenmesi bu yolla engellenebilir. Çünkü ancak özgür bir toplumda güvenli bir alan inşa edilebilir ve ticaret yapılabilir.

¹ “Çıplak iktidar dikkati kendi üzerine çeker; etkileme ise çekmez.” Sennet, s. 185.

Olağan zamanlarda hukukun bizatihi kendisinin bir gücü, (hatta varlığı) varmış gibi yaparak, rutini sürdürürüz. Ancak belli bir toplumda, özellikle siyasî iktidarda bir güç yığılması ortaya çıktığında, hukuk çok kısa zamanda araçsallaşarak iktidar payandasına dönüşür. Çünkü hukukun kendi başına bir gücü yoktur. Kanun koyucu irade dışında toplumsal bir gücün desteği ve inancı olmadığı takdirde kısa zamanda keyfiliğin mazereti haline gelebilir.

Eşitsizlik

Toplumsal ilişkilerin doğasında çatışma ve eşitsizlik vardır². Eşitsizlik hukuku ortaya çıkarır mülkiyet ise hukuk sistemini³. Mülk ve sermaye, kısa vadeli ve öngörülemez bir durumda serpilemez. Mülkiyetin gelişmediği toplumlarda da elbette hukuk vardır ancak mülkiyet, karmaşık ilişkilere yol açar ve korunması için sistemleşmiş (code), rasyonel kurallara ihtiyaç duyar.

Eşitsizlik tam da doğal olandır⁴. Tersinden söylenirse eşitlik (hukuk gibi) farazîdir, kabuldür, inançtır. Tıpkı ahlâk gibi var olabilmesi ve bu varlığı sürdürebilmesi sürekli bir denetim, gözetim, dikkat ve *güç* gerektirir. Çünkü iki şeyi eşitlemek, daha aşağıda veya güçsüz olanı diğerinin seviyesine çekmek demektir ki bu güç ile olabilir. Eşitliği daima kefedede aşağı olanlar talep eder. Eşitlik talebi her zaman gücü az olan taraftan geldiği için ancak güce sahip bir grubun çıkarı ile örtüşmesi halinde bir karşılık bulabilmesi mümkün olur.

Her bir verili toplumda ya da zamanda, halihazırda mevcut güç ilişkilerinin desteklediği hukuk ve ahlâk biçimleri, o güç desteklediği ya da o güç var olduğu sürece ortaya çıkar ve sürdürülür. İktidarın paylaşılma biçimi, o toplumdaki siyaseti, ahlâkı ve hukuk sistemini belirler. Çünkü siyaset, hukuk ya da ahlâk çatışmanın sonucunda ortaya çıkan *dengede* oluşur. Çatışmayı

² **Hicks/Janoski/Schwartz**, s. 22. “Toplumsal yaşantılar her yerde eşitsizlik üzerine kurulmuştur.” **Hicks/Janoski/Schwartz**, s. 27. Eşitsizlik yani güç sahipliğindeki farklılık hukuka sebebiyet veren temel bir olgu. **Akal**, İktidar, s. 116 ve 119 vd.

³ “Sınırlar ihsan edildikte komşular arasındaki anlaşmazlıklar da son bulur; işte mülkiyet hakkı, bir toprağı tastamam kapatıp sahiplendirme hakkı, işte sivil ve özel hukuk. (...) aslında tarlaları dağıtan fizik kişi, firavunun adamı, gizemli ölçümcüler, her kim olursa olsun, kararı alanlar ve tarlaları bölümleyenler de bunlardır. Kim karar veriyor? Yasa koyucu ya da hukuku vazedenden ve uygulatan her kimse.” **Serres**, s. 68 Ayrıca bkz. **Hicks/Janoski/Schwartz**, s. 27.

⁴ Doğal olan, olması gereken değildir ve değerden muafıtır yani doğal dediğimde herhangi bir ahlâkı kabule gönderme yapmıyorum. Eşitliğin, hukukun ya da ahlâkın *doğruluk* değeri ayrı bir *felsefi* konudur.

kazanan taraf, sahip olduğu gücü ahlâk ve hukuk ile sıvayarak lisanın içine gömer. Böylece doğru ve yanlış inşa edilir ve doğallaşır.

Toplu halde yaşayan pek çok canlı türü gibi insanların da grup içi ilişkileri büyük ölçüde güç sahipliği, sahip olunan bu güçler arasındaki farklılık ve eşitsizliklerle şekillenir. Burada güç dendiğinde fiziksel gücün çok önemli olduğunu ancak tek iktidar kaynağı olmadığını söylemek gereklidir. Gerek pek çok dinî kaynağın gerekse modern sosyal sözleşme teorilerinin toplumsallığın öncesine eşitliği yerleştirmeleri, fikir jimnastiği açısından yararlı olsa da gerçek değildir. Doğamızda mevcut ama kaybettiğimiz bir eşitlik, hukuk ya da ahlâk yoktur. Ahlâkî, dinî, hukukî ve hatta daha ileri giderek sevme gibi bütün ilişki biçimlerimiz, paylaşma ve ortaklık ilişkileri, eşitsizlik ve bunun doğal sonucu olarak da güç ilişkileri sonucunda karşımıza çıkar.

Güç

İngilizcedeki *power* kavramı, Türkçe sosyal bilimler alanında daha çok iktidar ve bazen de güç olarak çevriliyor. Başından beri bu ikisini ayırt etme konusunda kafamın karışık olduğunu belirtmeliyim. Metin boyunca okuyucu bu kafa karışıklığını fark edecektir. Bazı noktalarda güç ilişkileri derken bazı yerlerde iktidar ilişkileri demek daha doğru göründü. Kavramları netleştirene dek şimdilik güç ve iktidar arasındaki nüansı bulmak için kelimenin kendisine bakabilir ve iktidarın içinde *kudret*⁵ yani *güç* olduğunu görebiliriz. İktidar, kudretten türediğine göre her iktidarın özünde, temelinde kudretin olduğunu ancak iktidarın bu kudretten daha fazlasını içerdiğini düşünebiliriz.

Güç, fizikteki enerji gibi daha ziyade bir potansiyeli⁶ ifade ediyor: *power to (do something)*⁷: Bir şeye gücü, kudreti yetebilme⁸. Güç, farklı

⁵ İktidar, kudret yani güçten türeyen bir kelime.

⁶ İktidarın Latince karşılığı olan *potestas*'ın bir anlamı da *ability*- yetenek, yapabilme. "Enerji nasıl çeşitli biçimler ahyorsa, iktidarın da aynı şekilde, servet, silah gücü, sivil makamlar, düşünceye söz geçirme gibi biçimleri vardır. Bunların hiç biri ötekine üstün sayılamayacağı gibi bu biçimlerin hiç biri ötekileri kendinden türetmiş de değildir." **Russel**, s. 12-13.

⁷ *Power to*: Bir şeye gücü yetme; daha ziyade potansiyeli ifade ediyor. *Power over*: Bir şeyin üzerinde iktidar, birine bir şeyi yaptırabilme, başkalarının eylemlerini belirleyebilme gücü. *Power over* durumunda, iktidar kullananın sorumluluğu tartışması vardır: "A'nın B üzerinde iktidar sahibi olduğunu söylemekle, A'nın B'nin davranışlarından veya durumundan bir dereceye kadar haklı olarak sorumlu tutulabileceği sonucuna varmak arasında özel olarak yakın bir ilişki vardır." **Barry**, s. 98. Sorumluluk meselesi

farklı biçimlerde sahip olunabilecek bir şey⁹. Örneğin iri ve kaslı bir kimsede belli bir güç mevcuttur. Ancak onu gördüğünde yolun kenarına doğru rota kıran bir başka kimse varsa güç bir ilişkiye dönüşür. İngilizcedeki tabir ile *power over* olur¹⁰. Eğer kaslı kişi diğerini yolun karşısına geçmesi için döverse bu durumda kuvvetten (force) bahsetmemiz gerekir. Eğer yolunu değiştiren, yolunu değiştirmesinin doğru, haklı, meşru olduğu inancına da sahipse bu durumda otoriteden söz etmeye başlarız. Yani sahip olunan güç, bir başka özneyi belli bir şekilde davranmaya ya da davranmamaya yönlendirebilirse iktidardan söz ediyoruz: insanları etkileme, kontrol edebilme ya da yönlendirebilme kapasitesi. Burada zor kullanma ile iktidar arasında ters orantı kurulduğunu biliyoruz:

“Aslında açık açık zor kullanımına en sık başvuran gruplar, çoğunlukla en fazla iktidara sahip olanlar değildir; sık sık zorlamaya dayalı yaptırımlara başvurulması iktidarın temelini sağlam olmadığına işaret eder. (...) Emirlerine rıza gösterilmesini sağlamak için sürekli güç kullanımına başvuran tekil grubun iktidar konumu genellikle zayıf ve çürüktür. Başvurulan açık güç

özellikle emir ve itaat hallerinde tartışılmıştır. Milgram’ın meşhur deneyi bu konuda aydınlatıcıdır. **Topuzkanamış**, s. 126 vd.

⁸ **Heywood**, s. 44.

⁹ Belki de bu yüzden Parsons gücü paraya benzeter. Her tür şeye tahvil edilebilir ve dolşabilir. **Giddens**, *Siyaset*, s. 208.

¹⁰ Wartenberg, *power over* kavramını açıklarken sahiplik (possession) ve kullanma (exercise) arasında fark koyuyor (*possession power over* ve *exercise power over*). Fail (agent) kavramı üstünden giden Wartenberg, bir failin eylemlerini gerçekleştireceği alan (action environment) üstündeki (over) sahipliğin, failin eylemlerini nasıl zorunluluk (necessitation) altına alabildiğini gösterir. Böylece failin kararları, çıkarları ya da davranışları (yani eylem alanları) üstünde iktidar kurulur. Burada Wartenberg eylem alanı üstünde iktidar sahibi olmanın, bu iktidarı kullanmaktan farklı olduğunu vurgular. Daha doğrusu eğer “şu kimse güç sahibidir” dersem, aslında eğer isterse o gücü kullanabilir demiş olurum. Tam da bu nedenle bir kimse sahip olduğu gücü kullanmadığı durumlarda bile o güce sahip olmaya devam eder. Buradan çıkardığımız sonuç, güç sahibi kimse onu kullanmasa bile, failin eylemleri üstünde etkisini sürdürebilir. Hatta giderek eylem alanı üstündeki bu etki, fail için bir zorunluluk olarak kabul edilebilir. Öte yandan bir failin eylem alanını radikal biçimde etkiler ve onun eylemlerini değiştirirsem, bu sefer iktidarı kullanmış olurum. (*exercise power over an agents action-environment*). **Wartenberg**, s. 10-11. Bu yaklaşımı hukuk açısından düşünürsek, gündelik hayat akışı içinde olağan olduğu için fark etmediğimiz bir şekilde tâbiyetimizi sürdürürüz. Bunun için görünür bir iktidar kullanımı gerekmez. Ancak alışıldık durumun dışında yeni bir davranış gerektiren hallerde (iktidarın yeni bir uygulaması) görünür güç kullanımları ortaya çıkabilir.

miktarı, bir tarafın sahip olduğu iktidarın göstergesi olmak şöyle dursun, aksine sığ ve istikrarsız bir iktidarın temelini işaretidir.”¹¹

Dolayısıyla güç (iktidarın içindeki kudret) bir ilişki şeklinde ortaya çıkmayabilirse de iktidar her zaman bir *ilişki* şeklinde görülür¹². Bu demektir ki güç sahibi kimse, belli amaçlara ulaşmak için çevresi üstünde çeşitli biçimlerde *etki* kurmakta¹³ ve etkilenenin rızası¹⁴ ve ilişkinin sürdürülebilirliği ölçüsünde iktidar görünür (ya da görünmez) hâle gelmektedir..

Güç doğrudan doğruya bir *nesneye* tek taraflı olarak yöneldiğinde yani zorlama, şiddet veya kuvvet (force) yoluyla ortaya çıktığında tamamen edilgen bir ilişki ortaya çıkar. Tahakküm ya da şiddet toplumsal olmayan ilişki biçimleri olarak iktidardan ayırt edilir¹⁵. Aslanın, antilobu yemesi böyle bir şeydir. İlginç bir biçimde güç kullanımı ne kadar artarsa iktidarın ortadan kalkma ihtimali de o kadar artar¹⁶. Güç, yöneldiği kimseyi tamamen edilgen bir nesne kılıyor ve hiçbir ilişkiye izin vermiyorsa, iktidar yoktur. Eğer tâbi olanın başka hiçbir seçeneği yoksa iktidar yoktur. Yani gücün

¹¹ **Giddens**, *Siyaset*, s. 213.

¹² **Bochenski**, s. 14-15.

¹³ **Mann**, s. 17.

¹⁴ Rıza denince bir gönüllülük anlaşılabilir. Ancak rıza, başka bir şey yapabilme ihtimali varken iktidarın isteği yönünde hareket etmeyi ifade eder. Şüphesiz kendi isteği yönünde gitmenin çok ağır bedelleri olabilir ama bazen insanlar ölüm pahasına bu seçeneği tercih edebilirler. Zaten aşağıda ifade edileceği gibi iktidarı saf tahakkümden, zorbalıktan ayıran da farklı hareket etme ihtimalidir. Weber bu yüzden iktidarı tanımlarken özellikle bu “ihtimal” kavramını kullanır.

¹⁵ **Lukes**, İktidar, s. 631. Poggi gücü, fark yaratmak (to make a difference) ve insan türünün ayırt edici özelliği olarak görüyor. İnsan evvela tabiat karşısında var kalabilmek (to survive) için bir fark yaratır, kendi yararına tabiatı değiştirir. (s. 3 vd.) İnsan gruplarının var olabilmek, kurucu unsurların kendi aralarındaki ilişkiyi sağlayabilmek ve başka gruplarla ilişki kurmasında ortaya çıkan güç biçimlerine ise toplumsal iktidar/güç deniyor. (s. 8) Poggi'ye göre hem tabii hem de toplumsal güç arayışı, geleceğin belirsizliğine ilişkin tedirginliğimiz ile ilişkilidir. **Poggi**, s. 11. Toplumsal güç ilişkileri, bazı insanların başka bazılarının faaliyetleri üzerinde rutin, uygulanabilir (enforceable) sınırlar koyabildiği her yerde vardır. **Poggi**, s. 14

¹⁶ Parsons'a göre iktidara duyulan güvenin azalması durumunda iktidar sahipleri mevcut konumlarını sürdürebilmek için artan biçimde güç kullanmaya başlarlar. **Giddens**, *Siyaset*, s. 212. “İktidar, güç kullanarak cezalandırma şeklinde uygulandığında, en tehlikeli ve çoğunlukla en korkutucu halini alır. Fakat kurumsallaşmış pratiklerin tekrarlanması yolu ile sessizce işlediğinde, genellikle en kuvvetli ve sürekli haline ulaşır.” **Giddens**, *Ulus*, s. 18.

varlığı iktidar için gerekli ancak yetersizdir¹⁷; iktidarı sağlayan boyun eğme ve rızadır¹⁸. Ancak güç uygulayan ve güce maruz kalan arasında salt güç dışında, o gücün kullanımını doğrulayacak, meşrulaştıracak yahut bir şekilde boyun eğme, rıza sağlayacak bir inanç, ideoloji, din, ahlâk, hukuk her ne ise girdiğinde, *sürdürülebilir* bir toplumsal durum ortaya çıkmaya başlar. Başka deyişle toplumsal iktidar söz konusu olur ki bizi de temelde ilgilendiren budur. Çünkü özellikle karmaşık toplumlarda belli bir çıkar grubunun iktidarını uzun vadede ve istikrarlı olarak sürdürebilmesinde hukuk çok önemli bir rol oynar. Hukuk; gücü perdeleme¹⁹, haklılaştırma, makul veya kabul edilir kılma konusunda çok bir etkili araçtır.

Özgürlük, Kurallar ve Güç

Bauman, gücü özgürlükle ilişkilendirerek ele almıştı:

“Güç aslında en iyi, hem herhangi bir eylemin amaçlarını özgürce seçmek hem de araçlara hükmetme anlamında eyleme yetisi olarak anlaşılır. (...) Güç sahibi olmak daha özgür olarak eyleyebilmek demektir; ancak güç sahibi olmamak ya da başkalarından daha az güç sahibi olmak, kişinin seçim özgürlüğünün başkalarınca alınmış kararlar tarafından sınırlanması anlamına gelir. Hükmettiği kaynakların, A'nın B'ye A tarafından tespit edilmiş amaçlara erişmek için zorunlu davranış biçimleri dayatmasına izin verdiğinde; başka bir ifadeyle bu kaynaklar, A'nın, B'nin amaçlarını A'nın kendi amaçlarına erişmesinin araçları haline getirmesine ya da aynı anlama gelmek üzere, B'nin değerlerini A'nın kaynaklarına dönüştürmesine izin verdiklerinde, A'nın B üzerinde güç sahibi olduğunu söyleriz. A'nın fiili ya da potansiyel eylemleri olmasaydı, B'nin eylemlerinin olduğundan farklı olacaklarını tahmin edebiliriz”²⁰. “Özgürlük ayrıcalık ve güçtür.”²¹.

¹⁷ “Fizikî iktidar ise tersine boyun eğmeme durumunda şiddet/güç kullanmadır. Başka birine vuran bir kimse, onun bunu yapması *başkaları* üstünde iktidar kazanmak için yeterli olmakla beraber, vurduğu kişi üzerinde iktidara sahip değildir.” Barry, aynı yerde ABD'nin Vietnam muazzam bir şiddet gücüne sahip iken iktidar sahibi olamadığı örneğini veriyor. **Barry**, s. 103.

¹⁸ Parsons'a göre iktidar güç olmadan mümkün değilse de güç kullanımı ile özdeşleştirilemez. “Güç, rıza gösterilmesini sağlamanın çeşitli yollarından sadece biridir.” **Giddens**, *Siyaset*, s. 212.

¹⁹ Mesela bürokratik iktidarın dili, sorumluluğu gizlemek üzere edilgendir. **Sennet**, s. 191. Bu edilgen dil faili gizlediği ölçüde onun gücünü ve etkisini de artırır. Aksi halde eşitler arası yahut kişisel yani daha karşı konulabilir bir ilişki görüntüsü oluşur.

²⁰ **Bauman**, *Sosyolojik*, s. 128.

²¹ **Bauman**, *Özgürlük*, s. 41.

Güç ve özgürlük arasında kurulan bu ilişki, hukuk söz konusu olduğunda daha da önem kazanır. Bireysel olarak mesela çok zengin olmak (yani güç sahibi olmak) benim istediklerimi elde etmem konusunda işlerimi çok kolaylaştırır. Pek çok kaynağa ve araca ulaşabilirim ve pek çok insana dileklerimi yaptırabilirim. Bir çıkar grubu açısından düşünüldüğünde ise grubun çıkarlarını uzun vadede sürdürmek ve korumak için bir iktidar stratejisi olarak kurallara²² başvurmak çok etkilidir. Genel anlamda toplumsal kuralların ortaya çıkışı her zaman bir iktidar durumu ile ilişkilendirilemez. Hazacı tecrübelerinin biriktirilerek aktarılması ile belli bir iktidar merkezi olmadan da bir takım sosyal kurallar oluşur. Dolayısıyla “kurallar grup yaşantısının temelidir, ancak arzulanana hedeflere ulaşmak için muhalefete karşı diğerlerini kullanma çabası, yani iktidar oyunu da bu yaşantılara dahildir.”²³

Mann’ın işbirliği kuran kolektif iktidarı tam da kural koyma yoluyla işler²⁴. Kural koyma yoluyla bazı grupların belirli eylemleri yasal kılınırken, başka bazılarınki yasadışı duruma düşer²⁵. Bunu en belirgin şekilde mülkiyet ilişkilerinde görebiliriz. Kapitalizmin ivmelendiği 19. yüzyıl İngiltere’indeki çitleme hareketleri, “sahipsiz” otlak ve meraların sermaye sahiplerince çevrilerek sahiplenilmesi ve daha önce buralardan yararlanan köylülerin hak iddialarının hukuken korunmaması buna iyi bir örnek teşkil eder²⁶.

Kuralların varlığı, güç kullanımının büyük gruplarda ve tabii giderek devlette kurumsallaşmasını ve tâbi olanlarda meşruiyet duygusunun yerleşmesini sağlar. Bu aynı zamanda bir taraf yaptığında “meşru” ve “doğru” olan bir eylemin diğer gruplar için gayri meşru ya da yasa dışı olmasına yol açar. Açıktır bu, iktidar kullanan grubun iktidarını pekiştirmesini ve çok daha kolay biçimde kullanmasını kolaylaştırır. “Sonuç olarak, kural koyma, dayanışık ilişkilerde kimilerinin, diğerlerinin iktidarını etkisiz kılmak adına kullandıkları iktidar gücüdür.”²⁷

²² Hicks/Janoski/Schwartz, s. 32.

²³ Hicks/Janoski/Schwartz, s. 33.

²⁴ Mann, s. 17.

²⁵ Hicks/Janoski/Schwartz, s. 33.

²⁶ “Avrupa ve Asya’da ticari zihniyetli toprak sahipleri, halkın ortak malı olan ya da olmayan çorak arazileri sahiplenirken kendi devletlerine başvurup, yerel direniş karşısında kendilerini haklı çıkartacak kanunlar yapılması ve uygulanmasını, direnenlere karşı da ceza verilmesini talep etmişlerdir.” Hicks/Janoski/Schwartz, s. 33-34.

²⁷ Hicks/Janoski/Schwartz, s. 34.

Kurallar, kural koyanları da bağlar. Bunun ileri örneği, modern hukuk devletinde herkesin (siyasî iktidar kullananların da) aynı hukuk kurallarına tâbi olmasıdır. Ancak kural koyanın kendi koyduğu kurala tâbi olmadığı hâllerde bile en azından kurala tâbi olanlar ve uygulama açısından objektif ve belirlenebilir bir durum ortaya koyulmuş olur. Tâbi olanların kendi arasında bir kural eşitliği (ya da duygusu) oluşturabildiği takdirde, meşruiyet ve dolayısıyla iktidarı başarılı bir şekilde kullanma ihtimali yüksek oranda artar. Pastoral iktidar modelinde tebaasına adalet dağıtan hükümdar figürü bunu imler. Kurala tâbi olmanın herkesi kapsamaya ölçüsünde hukuk “objektif bir iktidar aracı”²⁸ haline gelir.

Başta dönersek, hukuk içinde iktidar kullanımı özgürlüklerin bir sınırlandırması ise de objektif(miş gibi) görünmeyi başarabildiği hallerde özgürlüklerin korunması olarak anlaşılır ve meşruiyeti güçlendirir.

Otorite

Burada iktidarla birlikte en çok anılan otorite kavramını da çok yüzeysel olarak kısaca ele alalım. Özellikle kamu gücünü kullanan resmi memurların durumu, otorite tanımına genellikle uygun düşer. Çünkü genellikle insanlar, memurun kullandığı gücün yasal ve meşru olduğunu kabul ederler ve itiraz ettikleri hallerde bile meşruluk inancını korurlar.

Otorite felsefî, güç/iktidar ise sosyolojik bir kavramdır. Otoritenin varlığı etkinlik kriterine değil meşruluk kriterine bağlıdır: “Eğer bir kişinin ‘X olsun’ demesinden X’in olması gerektiği sonucu çıkıyorsa, o kişi otoriteye sahiptir.”²⁹ Bir başka tanıma göre başkalarını etkileme becerisi iktidar, başkalarını etkileme *hakkı* ise otorite olarak adlandırılır³⁰. “Otorite, meşruiyet ve yasallıkla örtülü iktidar”dır³¹

Mendel’in daha geniş tanımına göre ise otorite “açık güç kullanmadan, fiziksel zorlama ve açık tehdide başvurmada ve ne aklama, ne argüman ne de açıklama getirmek zorunda kalmadan, tâbi olanların itaatini sağlayan iktidar” türüdür. Daha kısa ve aşağı yukarı ortak görüşü özetleyen tanıma göre ise otorite= iktidar+meşruiyettir³². Mendel’in tanımına benzer biçimde Arendt, “Otorite Nedir?” adlı meşhur yazısında otoriteyi şu şekilde anlatır:

²⁸ Hicks/Janoski/Schwartz, s. 34.

²⁹ J. R. Lucas’tan aktaran Barry, s. 95.

³⁰ Heywood, s. 44.

³¹ Heywood, s. 52.

³² Mendel s. 38.

“Otorite dışarıdan zorlayıcı araçlar kullanılmasını men eder; zorun geçerli olduğu yerde, otorite de iflas etmiş demektir. Öte yandan otorite, eşitliği ön varsayan ve bir temellendirme süreci içinde işleyen iknaya da benzemez. Argümanlara başvurulduğu yerde, otorite askıya alınmış demektir. İkna sürecinde var olan eşitlikçi yapı, her zaman hiyerarşik olagelmiş otoriter yapıyla taban tabana zıttır. Şu halde otoritenin bir tanımı yapılacak olsa, bu tanımın hem argümana dayanan iknaya hem de güce dayanan zorlamayla karşılıklı içinde olması gerekir.”³³

Demek ki otorite, iktidardan temel olarak güç kullanımını açısından ayrılır. Eşitsizlik durumu ve hiyerarşi söz konusudur. Tâbi olan itaat etmediği durumlarda bile bu etki ya da kontrolü, meşru olarak algılar ya da başka türlü söylenirse otorite kullananın buna hakkı olduğunu kabul eder. Yani “bir anlamda kendi tâbi olma durumlarına rıza gösterir”³⁴. Bu hakkın kaynağı bir yasa, bilgi ya da tecrübe olabilir. Otorite ile iktidarı ayırt etmek her zaman çok kolay olmayabilir. Ancak iktidarı olmadan otorite sahibi olmak mümkün olduğu gibi otoritesi olmadan iktidar sahibi olmak da mümkündür. Bu durumda gücün otoriteye yaklaştıkça meşruluğunun arttığı dolayısıyla uygulanmasının kolaylaştığını söyleyebiliriz³⁵.

Son olarak Parsons’un otoriteyi bir iktidar türü ya da biçimi olarak göre anlayışları reddettiğini belirtelim. Parsons iktidar ile otorite arasında bir ayrıma gitmez. Ona göre gayri meşru bir iktidar zaten olamaz³⁶. Söylenenlerin aksine, iktidarın temelinde otorite vardır. Bu yaklaşım, Parsons’un iktidar kullanımı ile güç ya da yaptırım kullanımını ayırması ile uyduğu gibi Arendt’in otorite tanımı ile de uyudur. Ne güç ne de otorite birer iktidar biçimidir. Bir grubun veya kişinin sahip olduğu meşruiyet (ya da ona duyulan güven) onun iktidarının kaynağıdır. İktidar sahipleri, ileriki süreçlerde sahip oldukları konumu pekiştirmek üzere yaptırımlar geliştirirler³⁷.

Parsons’un yaklaşımına, belli bir fiziksel zoru yahut yaptırım uygulayabilme kapasitesini çıkış noktası yapan iktidar anlayışlarına bir reddiye gibi

³³ Arendt, *Geçmişle*, s. 129.

³⁴ Bu Parsons’un bir tanımlamasıdır. Giddens, *Siyaset*, s. 214.

³⁵ Ancak bilindiği üzere “otoriter” tabiri gündelik olarak olumsuz bir ima taşır ve otoriterleşme, baskının arttığı durumlara işaret eder.

³⁶ Giddens, *Siyaset*, s. 210. Ancak Giddens, Parson’un bu yaklaşımını eleştirerek, iktidarı bu şekilde otomatikman meşru görmenin iktidar kullananlar ve tâbi olanlar arasında bir tür uzlaşmanın var olduğu kabulüne yol açtığını ve iktidarın doğasındaki zorunlu hiyerarşik ilişkiyi görmezden geldiğini söyler. Giddens, *Siyaset*, s. 216.

³⁷ Giddens, *Siyaset*, s. 214.

değil de iktidarın farklı bir boyutunu açıklayan bir tanım olarak bakıyorum. Örneğin demokratik bir sistemde halkın güvenini alarak yönetime gelen bir grubun iktidarının kaynağında bu rıza vardır. Yaptırım gücü, iktidar konumu elde edildikten sonra gelir. Otoriterleşme eğiliminin arttığı hallerde ise güven azalır buna mukabil iktidar konumunu korumak üzere yaptırım ve güç uygulamaları artar. Hatta Parsons'a göre itaatsizliğin ortaya çıkması halinde, iktidar sahipleri kısa sürede yaptırımlar oluşturma ve bunun için sahip oldukları iktidarı kullanma eğilimindedirler³⁸.

İktidar

Görebildiğim kadarıyla Weber ve Robert Dahl'in birbirine oldukça yakın iktidar tanımları, hemen bütün çalışmalarda ilk atıf yapılan ve sonra da yetersiz, eksik ya da tek taraflı olduğu ileri sürülen tanımlar³⁹. Dahl'in tanımı şöyledir: "A, B'nin, aksi takdirde yapmayacağı bir şeyi B'ye yaptırabildiği ölçüde, B üstünde iktidar sahibidir."⁴⁰ Ancak Lukes, B'nin yalnızca âşikar davranış değişikliklerinin A'ya izafe edilebilir olması sebebiyle oldukça dar bir kapsamlı görerek bu tanımı reddeder. Ona göre iktidarı bu şekilde "tanımlamak hataydı. İktidar bir kapasitedir, o kapasitenin kullanımı değil (hiç kullanılmayabilir, kullanma ihtiyacı doğmayabilir) ve dahası, başkalarının çıkarlarını tatmin ederek ve geliştirerek iktidar sahibi olunabilir."⁴¹ Yani iktidar sadece uygulayanın çıkarı ile ilişkili değildir. Üzerinde iktidar kurulanlar da bundan çıkar sağlayabilir. Çoğu kez tâbiyet, selamettir! Ve hatta bu çıkarlar çakıştığı ölçüde başarılı bir iktidar ortaya çıkar.

İktidar, gücün bir kimseyi harekete geçirmesi, itmesi veya çekmesi gibi fiziksel bir yaklaşımla da ele alınabilir. Boulding bunun üç farklı türünde söz etmiştir⁴²: "Zor kullanma veya gözdağı verme (sopa); karşılıklı kazanç sağlayan üretken mübadele (alışveriş) ve yükümlülük, sadakat ve bağımlılık yaratma (öpücük)." Bundan başka iktidar gündemi belirleme şeklinde de görülebilir. Bu haliyle kendi tayin ettiği gündemin tartışılmasını sağlar. Ya

³⁸ Giddens, *Siyaset*, s. 214.

³⁹ Örneğin bkz. Wartenberg, s. 3; Heywood, s. 44, Lukes, İRG, s. 26, Mann, s. 11, Barry, s. 98.

⁴⁰ "A has power over B to the extent that he can get B to do something that B would not otherwise do." Dahl, s. 202-203. "İki kişi arasındaki iktidar, bir kişinin iradesinin diğer kişinininkine üstün olmasına dayanır." Sennet, s. 181.

⁴¹ Lukes, İRG, s. 26.

⁴² Aktaran Heywood, s. 44.

da iktidar, “bir başkasının düşündüğü, istediği veya ihtiyaç duyduğu şeyi biçimlendirme becerisi olarak zihin kontrolü suretinde belirir.”⁴³

Mann da Lukes gibi Weber’in iktidar tanımını (“Genelde, güç (iktidar) denince bir ya da birden fazla kişinin bir toplumsal eylem içinde, o eyleme katılan başkalarının direnişine karşın da olsa, kendi iradelerini gerçekleştirme şansı⁴⁴ anlaşılır.”⁴⁵), iktidarı tek yönlü olarak ele aldığı için eksik bulur⁴⁶. Bu tanım iktidarla direnişi yan yana koyar ve iktidarın çatışmacı ve tek yönlü doğasını vurgular⁴⁷. Oysa iktidar, aynı zamanda işbirliği durumunda da görülür⁴⁸. Bu işbirliği sayesinde hem doğa hem de kişiler üstündeki iktidar alanları genişletilebilir. Hatta sadece işbirliği ve örgütlenme durumunda güç muazzam boyutlara ulaşabilir. Dolayısıyla Mann’a göre iktidar hem dağıtıcı hem de kolektiftir. Yukarıda da bahsedilen ve iktidarı bir ilişki olarak ele almamızı ve rızadan söz etmemizi sağlayan temel unsur, çoğu kez iktidar ilişkisinin karşılıklı bir bağımlılık ilişkisi olmasında yatar. A, eğer B’nin bir şey yapması ya da yapmaması için güç sarf ediyorsa B’ye belli ölçüde ihtiyacı var demektir. İşveren ve işçi ya da müdür ile memurlar gibi. Sadece bu ihtiyaç unsuru bile, elinde iktidar yokmuş gibi görünen B’ye bir tür güç verir. Belli durumlarda (örneğin feodal köylü isyanları yahut grev gibi⁴⁹) B’nin bu gücü kullanarak toplumsal ilişkinin biçimini değiştirme ihtimali vardır. Yine de toplumsal ilişkilerin hemen birçok durumda son derece

⁴³ Heywood, s. 45.

⁴⁴ “İhtimali” daha doğru bir çeviri olsa gerek. Weber bunu bir ihtimal olarak alır çünkü eğer kesinlik söz konusu ise iktidardan bahsedemeyiz. Her durumda iktidar kullanımına karşı, direnişle karşılaşma ihtimali vardır.

⁴⁵ Weber, *Sosyoloji*, s. 268 “Erk [Macht], bir toplumsal ilişki içinde, neye dayalı olursa olsun, kendi istencini, dirençleri bile aşip yerine getirebilme olasılığını anlatır.” Weber, *Toplumsal*, s. 96. Bu anlayış “sıfır toplamı” olarak da anılmaktadır. Giddens, *Siyaset*, s. 213.

⁴⁶ Mann, s. 17. “İktidar kolektif bir kapasite veya başarıdır.” Lukes, *İktidar*, s. 630. Giddens’a göre iktidar kaynaklarla ilişkilidir: tahsis edici (allocative) ve otorite kaynakları. Tahsis edici kaynaklar, üretimde kullanılan maddi şeyler, tesisler iken, otorite kaynakları insan faaliyetleri üstündeki iktidardır. Giddens, *Ulus*, s. 16.

⁴⁷ Bu tanımın yol açtığı anlayışa yönelik bir başka eleştiri de, “iktidar ilişkilerinin birbiriyle uyummayan ve çatışan çıkarlar içermesinin kaçınılmaz olduğu anlayışına yol” açmasıdır. Direnme ve bu direnişi yenme, iktidarın sıfır toplamı olarak algılanmasıdır. Giddens, *Siyaset*, s. 213.

⁴⁸ “İşbirliği, karşılıklı bağımlılık modellerine işaret eder ve karşılıklı bağımlılık iktidar kullanmak ve istenilen sonuçlara ulaşmak için diğerlerini kullanma olasılığına işaret eder.” Hicks/Janoski/Schwartz, s. 26.

⁴⁹ Hicks/Janoski/Schwartz, s. 28.

eşitsiz güç ilişkileri olduğu ve bağımlılık şeklinde görüldüğü hatırd tutulmalıdır.

Burada Barry'nin de belirttiği gibi insanlar, aksi takdirde yapmayacak oldukları şeyleri yapmaları için teşvik edildiklerinde⁵⁰, özendirildiklerinde yahut ödüllendirildiklerinde de iktidar kullanımı söz konusu olmuştur; şüphesiz daha "incelikli" biçimde. Lukes'a göre "iktidar kendine tâbi olanları, durumlarını 'doğal' addetmeye, hatta bu durumu değerli görmeye ve arzu ve inançlarının kaynaklarının ayırdına varamamaya iter."⁵¹ Durumunu doğal, doğru ve değerli addetme kişide süper ego yoluyla yahut çıkarının bu yönde olduğu inancı ile ortaya çıkabilir. Ancak tersi de düşünülebilir. A, B'ye bir şey yaptırabileceği gibi yapmamasını isteyerek de iktidar kullanabilir:

"Leswell ve Kaplan'a göre iktidar 'amaçlanan politikalara uymama karşılığı mahrum bırakma yoluyla ya da mahrum bırakma tehdidi kullanılarak başkalarının politikalarının etkilenme sürecidir'. Blau iktidarın daha özgül bir tanımını verir: İktidar 'kişilerin veya grupların, her ikisi de olumsuz yaptırımlar olan, normal olarak verilen ödülleri vermeme ya da cezalandırma biçimindeki caydırma yoluyla kendilerine karşı koyulmasına rağmen başkalarına kendi iradelerini dayatmalarıdır' "⁵².

Bütün bu tanımlar, iktidarı asimetrik bir eşitsizlik ilişkisi olarak gören tanımlardır. Bu durumda iktidar *denetim*, *bağımlılık* ve *eşitsizlik* üzerinden kavramsallaştırılır⁵³. Ancak Parsons'a göre her şey yolunda gittiği yani iktidarın fiilen herhangi bir güç kullanmadığı hallerde ya da gündelik hayat olağan olarak akarken⁵⁴ iktidarın olmadığı ya da kullanılmadığını söylemek mümkün değildir. Dolayısıyla iktidarı zorlama ve güç üzerinden tanımlayanlar, yalnızca zorlama ile karşılaşıldığında iktidar kullanıldığı düşüncesini taşımakla yanılmaktadırlar⁵⁵.

Ortak çıkarlar peşinde işbirliği yapan insanlar, yüksek güçte iktidarlar kurabilirler. Hukuk açısından bunun önemli olduğunu düşünüyorum. Mann'a göre işbirliği sonucunda ortaya çıkan işlev farklılaşması ve örgütlenme, son tahlilde belli bir azınlığın çok büyük sayılara hükmedebilmesini sağlar.

⁵⁰ Barry, s. 100.

⁵¹ Lukes, *İRG*, s. 26.

⁵² P. M. Blau, *Exchange and Power in Social Life*, (New York: John Willey Sons. 1967) s. 76'dan aktaran Lukes, *İktidar*, s. 631.

⁵³ Lukes, *İktidar*, s. 633.

⁵⁴ Topuzkanamış, s. 130 vd.

⁵⁵ Giddens, *Siyaset*, s. 212.

“Denetim ve eşgüdüm sağlama konumunda olanlar diğerleri üzerinde muazam bir örgütsel üstünlük elde ederler. Etkileşim ve iletişim ağları fiilen onların etrafında kurulur.”⁵⁶ Yönetilen çoğunluk ya da kitle, itaati reddedebilmelerini sağlayacak örgütlenme ve “alternatif düzenekler” kurma becerisinden yoksun oldukları için homurdanarak da olsa tâbiyeti sürdürür. Burada ilginç olan husus, iktidar sahibi olan azınlığın hemen hiçbir zaman yönettiği kalabalık kadar güçlü olmamasıdır. Ancak fiziksel güç farkı, organizasyon ve örgütlenme ile telafi edilir.

“Tepedeki bir avuç insan, eğer denetimleri, içinde buldukları sosyal grubun kanunları ve normları çerçevesinde *kurumsallaştırılmış* ise aşağıdaki kitleleri itaatkâr konumda tutabilir. Kurumsallaşma rutin kolektif amaçlara ulaşma açısından gereklidir ve bu nedenle dağıtımçı iktidar yani toplumsal tabakalaşma da toplumsal yaşamın kurumsallaşmış bir özelliği haline gelir.”

“Kitleler itaat eder çünkü başka türlü hareket etmek için gerekli olan kolektif örgütlenmeden yoksundurlar, çünkü başkaları tarafından denetlenen kolektif ve dağıtımçı iktidar örgütlenmeleri içine gömülüdürler. Kitleler karşısında *örgütsel olarak üstünlük sağlanmıştır.*”⁵⁷

İktidar kullanan azınlığın çıkarları ancak belli bir iş bölümü ve Mann’ın bahsettiği rutinin sağlanması ve sürdürülmesi ile sürekli biçimde gerçekleştirilebilir. Dolayısıyla Akal’ın vurguladığı “yasalarla istikrar kazanmış güç ilişkileri”⁵⁸ burada kendini gösterir. Hukuk, güç kullanımının el kitabı gibi bir iş görür. Çıkara ulaşmanın güvenli, ekonomik, etkili ve rasyonel yöntemi. Ancak burada hukuku gücün elinde bir oyuncak ve yalnızca bir araç olarak görmek çok doğru bir yaklaşım değildir. Oldukça karmaşık bir durum, hayır, bir süreç ile karşı karşıyayız. Hukuk, büyük ölçüde belli bir çıkar grubunun mevcut durumunu sürdürmek üzere inşa edilmiştir ancak bir kere işlemeye başladığında, yöneten zümrenin iktidarını formel kısıtlara tâbi kılar. Direkt güç kullanımının arka plana atılmasını sağlar. Hukuk bir yandan ancak belli bir gücün (genellikle bir azınlığın), kendi çıkarını istikrarlı, sürekli, ekonomik, meşru ve sessiz biçimde sürdürebilmesi yönünde bir araç iken öte yandan tam da bu sayılanların gerçekleşebilmesi ancak belli bir rasyonellikte mümkün olduğundan, o gücün bizatihi kendisinin de belli bir forma tâbi kılınmasına yol açıyor. Ancak siyasî iktidarların aşırı güçlendiği hallerde aynı hukuk keyfilik kılıfı haline gelebiliyor.

⁵⁶ Mann, s. 18. Ayrıca bkz. Hicks/Janoski/Schwartz, s. 26.

⁵⁷ Mann, s. 18.

⁵⁸ Akal, Hukuk Nedir?, s. 104.

Yasa, kural ya da normun varlığı onu koyan ve destekleyen açısından da az ya da çok bir sınır sağlar. Dolayısıyla kuralsız (hukuksuz) bir biçimde bir gücün artması hem güç kullanan hem de güce maruz kalan açısından belirsizliğe ve uzun vadede sürdürülemezliğe yol açarken, hukuk her iki taraf için de uzun vadede daha güvenli bir toplumsal durum sağlar⁵⁹.

Mann, toplumsal iktidarın dört kaynağını saydıktan sonra (ideolojik, ekonomik, askerî ve siyasi)⁶⁰, iktidarın dört halinden söz eder: yaygın, yoğun, otoriter ve dağılık⁶¹. Buna göre özellikle modern hukukun iktidarın yayılmasında, yoğunlaşmasında ve dağılmasında etkili buna mukabil otoriterleşmesine engel olduğu söylenebilir. Ya da tersinden söylersek rasyonalleşme ve hukuk yükseldikçe otoriterleşme azalır buna mukabil yaygın ve dağılık iktidar görülür. Otoriterleşme azalır çünkü otoriterliği gerektirecek güç kullanımları gereksizleşir. Yani işbirliği ve ahlâkî değerlerle sıvanmış ortak çıkarlar üzerinden üyelerinin iktidar ile ilişki kurdukları daha “ideal” veya hukuk devletine yakın bir durum ortaya çıkar. Otoriterleşme yahut otoriter iktidar modelleri daha ziyade emir-itaat ilişkisi üzerinden iş görür ve fiziksel gücün görünürlüğü ve irrasyonelitenin arttığı gözlemlenir.

Mann, piyasayı ya da iktisadî iktidarı yaygın ve dağılık iktidara örnek olarak veriyor⁶². Piyasa (“kuramsal olarak” diyor Sennet) görece eşit, emir komuta zincirine değil mübadele ve rekabet ilişkilerine dayanan güç ilişkileriyle örülür⁶³. Aslında hukuk söz konusu olduğunda otoriter (ya da

⁵⁹ “Saydamlık ve opaklık ya da daha genel anlamıyla tahmin edilebilirlik (kesinlik) ile tahmin edilemezlik (belirsizlik) arasındaki bu karşıtlık yoluyla, güç ve itaat ilişkisi güvenli hale gelir.” **Bauman, Özgürlük**, s. 37.

⁶⁰ **Mann**, s. 13. Ayrıca bkz. **Earle**, s. 17.

⁶¹ “*Yaygın iktidar* asgari düzeyde istikrarlı bir işbirliğine girmek üzere çok geniş bir alana yayılan toprak üzerinde yaşayan çok sayıda insanı örgütleme becerisine atıfta bulunur. *Yoğun iktidar*, alan veya insan sayısı ne olursa olsun katılımcıları sıkı biçimde örgütleme ve yüksek bir mobilizasyon ve sadakat düzeyini kontrol etme becerisine atıfta bulunur. (...) *Otoriter iktidar* gruplar ve kurumlar tarafından bilfiil amaçlanır. *Dağılık iktidar* ise nüfus içinde daha kendiliğinden, bilinçsiz ve merkezsiz biçimde yayılır (...) Tipik olarak emir ve itaat değil fakay bu pratiklerin doğal ya da ahlaki olduğu veya tartışmasız biçimde ortak çıkardan kaynaklandığı anlayışını içerir.” **Mann**, s. 19.

⁶² **Mann**, s. 19. Barry de benzer şekilde mübadele ekonomisindeki paylaşımında, iktidar kavramını kullanmaya ihtiyaç yoktur der. Burada eylemler yaptırım tehdidi değil tercihler sonucunda ortaya çıkar. **Barry**, s. 101 ve 114, 115. Teorik olarak yahut eşitler arası bir modelde bu doğru olabilirdi. Ancak piyasanın ve piyasadaki bireylerin eylemlerinin karmaşık bir takım reklam ve halka ilişkiler teknikleriyle yönlendirildiğini biliyoruz. **Topuzkanamış**, s. 134 vd. Ayrıca iktisadi iktidar gerçekten de (siyasi iktidardan farklı olarak) kolayca görülür bir iktidar modeli olarak işlemez.

⁶³ **Sennet**, s. 183.

otoriterleşmeye yatkın), yoğun ve ek olarak merkezî bir iktidar yani siyasî iktidar ile dağıntık ve yaygın bir iktidar kullanımı olan iktisadî iktidarın karşılıklı dengesi (ya da dengesizliği) anahtar konu olarak karşımıza çıkar. Siyasî iktidarın baskınlaşması her zaman hukukun altını oyar. Ancak günümüz neo-liberal piyasa şartlarında görüldüğü üzere iktisadî iktidarın obezleşmesi de hukuk altını oyar⁶⁴. Güvenlik ve öngörülebilirlik sağlayan hukuk; esnek, hızlı ve sınır ötesi hareket etmek isteyen sermayenin önünde bu kez engel olarak çıkar.

İktidara Bir Araç ve Sınır Olarak Hukuk

Arendt'e göre güç kullanımının niteliği, Platon'dan beri hukuk/Yasa ile olan ilişkisi bakımdan değerlendirilir. Yasaya uygun iş gören iktidarlar iyi diğerleri kötüdür⁶⁵. Örneğin krallık kötü değilken, tiranlık kötüdür ve ikisi arasındaki fark yasaya uygun davranma ya da kendi istek ve iradesini değil, yasayı uygulamada ortaya çıkar⁶⁶. Yine mesela Aristoteles'e göre, yığın ya da çoğunluğun iktidara kolektif şekilde sahip olması da tek adam yönetiminin kılık değiştirmiş hali ya da tiranlıktır: Yasa'ya değil, keyfe uygun yönetim.

Arendt, siyaset düşünürlerinin hukuk ve iktidar arasındaki ilişkiyi iki şekilde ele aldıklarını söyler⁶⁷. İlkine göre iktidar, meşruluğunu hukuku uygulayarak sağlar; ikincisine göre ise hukuk, iktidarın hiçbir zaman aşmaması gereken sınırları çizer. İlk durumda, iktidar hukukun uygulanmasını sağlayan bir araç⁶⁸ konumundadır. İkincide ise hukuk iktidarı kontrol altına alma aracı olarak karşımıza çıkar. Yukarıda söylenenlerin aksine gücün varlığı, sadece hukukun uygulanması için bir araç teşkil eder. Hukuku değil de kendi isteklerini, arzularını uygulamaya koyan (Arendt ekliyor: “bunlar çoğunluğun istekleri olsa bile”⁶⁹) bir iktidar tiranlığa dönüşür.

⁶⁴ Bu konuda bkz. Mehmet Tefrik **Özcan**, “Küreselleşme Sonrası Hukuk Devleti: Mit mi, Gerçeklik mi?” *İÜHFİM*, C. LXXI, S. 1Y: 2013, s. 963-1002.

⁶⁵ **Arendt**, Power s. 713. “Hiçbir güç kullanımı kendi kendini doğrulayamaz”, dolayısıyla meşruiyetini kendi dışında Yasa'da bulur. **Akal**, *İktidar*, s. 108.

⁶⁶ Arendt, *İnsanlık*, s. 302. Bu kriter bir süre sonra çıkar ile yer değiştirmiştir. Buna göre kendi çıkarı için gücü kullanan yönetici kötü iken, toplumun çıkarını gözeterek gücü kullanan iyidir. (“Rule in the interest of all”) **Arendt**, Power, s. 713.

⁶⁷ **Arendt**, Power, s. 714.

⁶⁸ “Necessary evil”

⁶⁹ Arendt bir başka yerde de Aristoteles'ten alıntı yaparak, yığın iktidara kolektif şekilde sahip olmasının, tek adam yönetiminin kılık değiştirmiş hali ya da tiranlık olduğunu söylüyor. **Arendt**, *İnsanlık*, s. 303.

Modern hukuk (ve anayasacılık) açısından bakıldığında ana problemin siyasî güç kullanımının sınırlandırılması olduğu açıktır. Bu süreçte görmezden gelinen veya üstünde durulmayan nokta hukukun hangi güçle bunu yapabileceğidir. Hukuk ve iktidar ilişkisinde her durumda hukuk, güç ilişkilerinin doğrulanması veya meşrulaştırılması, perde gerisinde görülmez kılınması işini görür. Farklı toplumlarda bu farklı hukuklar ve farklı doğrulama biçimleri olarak görülür⁷⁰. Bu aynı zamanda her durumda eşitsiz güç ilişkilerinin onaylanması ve sürdürülmesinin sağlanması anlamına gelir. Akal'a göre güç kullanımı, yasalar aracılığı ile doğrulandığı takdirde hukukî bir modelden söz etmek mümkün olur. Ancak yasalarla doğrulanmadan çok önce güç ilişkileri vardır. Meşruiyet kurguları da her durumda belli ölçüde güç ilişkilerini gizler⁷¹. Güç ilişkilerinin açıkça görünür hâle geldiği hallerde (mesela köleci toplumda yahut diktalarda) hukuk kurallarının kime hizmet ettiği de açık hale gelir.

Sonuç Yerine: Hukukun Gücü

Başlarken de belirttiğim gibi hukukun kendi başına bir gücü olduğunu düşünmüyorum. Ancak hukuka tâbi olmanın toplumsal ve bireysel güvenlik ve zenginlik için son derece etkili bir yöntem olduğu tecrübesi gözümüzün önünde. Yine de hiçbir güç, kendiliğinden veya bir erdem ile sahip olduğu iktidarı bırakmak ya da daha gücünün bir kısmı da olsa vazgeçmek istemiyor. Tam da bu sebeple hukuka tâbi olmayı kendiliğinden ve çatışmasız biçimde kabul eden bir iktidar yok. Mevcut iktidarı az çok dengeleyebilecek ölçüde başka bir toplumsal güç ortaya çıkmadığı sürece, güç belli bir iktidarda yığılmakta ve bu durumda hukuk sadece bir araç konumunda kalmaktadır. Modern toplumun tecrübesinde bu ikinci güç iktisadî iktidar olarak karşımıza çıkmıştır. İktisadî iktidar, şiddet araçlarından mahrum olduğu için ve varlığı çatışmasız ve güvenli bir ortama bağlı olduğu için hukuka daha sıkı sarılır. Burada sermayeyi şirin ya da hukuk sevdalısı göstermeye çalışmıyorum. Tamamen çıkar dengesi ile ilişkili bir durum söz konusu. Kaldı günümüz tecrübesi, küreselleşmiş ekonomik düzende serma-

⁷⁰ Akal, İktidar, s. 111.

⁷¹ Akal, İktidar, s. 109-113. "Hukuk devleti, birlikli ve hesaplanabilir ekonomik bir alan kurmak amacıyla yönelik olarak, burjuvazinin çıkarlarından hareketle onun ekonomik özgürlüğünü hukuk üzerinden korumak ve devlet egemenliği aracılığıyla yerel ve parçalı güçleri yok etmek için vardı. Hukuk, mübadele süreçlerini hesaplanabilir kılmaya ve aynı zamanda genel yasaların dışsal biçiminin altındaki 'gerçek hükümlerlik'i 'gizleme'ye hizmet ediyordu." Buckel, s. 280-281.

yenin muazzam bir etkiye sahip olduğunu açıkça gösteriyor. Her türden güç yığılması, hukuku ortadan kaldırır ve küresel ekonomi de hukukun güvenliğine ihtiyaç duymadığı anda onu bir kenara atar. Siyaset doğası gereği yerel iken sermaye doğası gereği küresel ve sermayenin hızı siyasetten çok daha fazla⁷². “Sermaye serbestçe dolaşırken, siyaset ümitsizce yerel” kalmaktadır⁷³. Zaman ve mekandan münezzeh(!) bu *merkezsiz* iktidar, hukukun sıkıcı bağlarını hızla üstünden atma peşinde ve bunun için de siyaset üstünde güçlü bir baskı kuruyor ya da etkili bir işbirliği (ikisi de aynı kapıya çıkıyor) içine giriyor.

Demek ki hukukun varlığı için onu destekleyecek bir güce ihtiyacımız var ve fakat bu gücün hukuka muhtaç kalmayacak kadar büyümesi halinde de sığınacak yerimiz yok.

---

⁷² **Bauman**, Siyaset, s. 60, 84.

⁷³ **Bauman**, Siyaset, s. 28.

KAYNAKÇA

- Akal**, Cemal Bâli: “İktidar ve Hukukîlik”, *Doğu-Batı*, S. 69, Mayıs-Haziran-Temmuz 2104, İstanbul, s. 108-124. (İktidar)
- Akal**, Cemal Bâli: *Hukuk Nedir?*, Dost, İstanbul, 2017. (Hukuk)
- Arendt**, Hannah: “The Great Tradition: I. Law and Power”, *Social Research*, Vol. 74, No. 3, Hannah Arendt’s Centenary: Political and Philosophical Perspectives, Part I (FALL 2007), pp. 713-726. (Power)
- Arendt**, Hannah: *Geçmişle Gelecek Arasında*, Seçme Eserler 2, 4. Baskı, Çev. B. S. Şener, İletişim, İstanbul, 2012. (Geçmişle)
- Arendt**, Hannah: *İnsanlık Durumu*, Seçme Eserler 1, Çev. B. S. Şener, İletişim, İstanbul, 1994. (İnsanlık)
- Arendt**, Hannah: *Şiddet Üzerine*, Çev. Bülent Peker, İletişim, İstanbul, 1997. (Şiddet)
- Barry** Norman P.: *Modern Siyaset Teorisi*, Çev. M. Erdoğan/Y. Şahin, Liberte, İstanbul, 2004.
- Bauman** Zygmunt: *Özgürlük*, Çev. K. Eren, Ayrıntı, İstanbul, 2015. (Özgürlük)
- Bauman**, Zygmunt: *Sosyolojik Düşünmek*, Çev. A. Yılmaz, 7. Baskı, Ayrıntı, İstanbul, 2010. (Sosyolojik)
- Bochenski**, J. M.: *Otorite Nedir?- Otorite Mantığına Giriş*, Çev. H. Görgün. Küre, İstanbul, 2015.
- Buckel**, Sonja: “Güç İlişkilerinin Hukuki Yoğunlaşması: Nicos Poulantzas ve Hukuk”, *Marksist Devlet ve Hukuk Teorisi*, Ed. Taner Yelkenci, NotaBene, Ankara, 2013.
- Dahl**, Robert A.: “The Concept of Power”, *Behavioral Science*, 2:3 (1957:July) pp. 201-215.
- Earle**, Timothy: *Şefler Nasıl İktidara Geldiler- Tarih Öncesinde Politik Ekonomi*, Çev. B. Gürel/ D. Demiröz, Versus Yay., İstanbul, 2013.
- Giddens**, Anthony: *Siyaset, Sosyoloji ve Toplumsal Teori*, Çev. Tuncay Birkan, Metis Yay., Ekim 2001, İstanbul. (Siyaset)
- Giddens**, Anthony: *Ulus Devlet ve Şiddet*, Çev. C. Atay, Kalkedon, İstanbul, 2008. (Ulus)
- Heywood**, Andrew: *Siyasetin Temel Kavramları*, Çev. H. Özler, Adres yay., İstanbul, 2012.

- Lukes, Steven:** “İktidar ve Otorite”, *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*, Ed. T. Bottomore- R. Nisbet, Ayraç, Ankara, 2002. (İktidar)
- Lukes, Steven:** *İktidar- Radikal Bir Görüş*, Çev. M. Ratıp, İletişim, İstanbul, 2016. (İGR)
- Mann, Michael:** *İktidarın Tarihi- Başlangıcından 1760'a Kadar Toplumsal İktidarın Kaynakları I*, Çev. E. Saraçoğlu/S. Torlak/E. Kolay, Phoenix Yay., Ankara, 2012.
- Özcan, Mehmet Tefik:** “Küreselleşme Sonrası Hukuk Devleti: Mit mi, Gerçeklik mi?” *İÜHFİM*, C. LXXI, S. 1Y: 2013, s. 963-1002.
- Poggi, Gianfranco:** *Forms of Power*, Blackwell, USA, 2001.
- Russel, Bertrand:** *İktidar*, Çev. M. Ergin, Cem, İstanbul, 1990.
- Sennet Richard:** Otorite, Çev. K. Durand, 2. Baskı, Ayrıntı, İstanbul, 2005.
- Serres, Michel:** *Doğayla Sözleşme*, Çev. T. Ilgaz, Yapı Kredi, İstanbul, 1994.
- Topuzkanamış, Engin:** *Hukuk ve Disiplin- Modern Toplumda Hukuka Uymanın Dayanakları*, 2. Baskı, İstanbul, 2014.
- Wartenberg, Thomas E:** “The Forms of Power”, *Analyse & Kritik*, 10 (1988), s. 3-31.
- Weber, Max:** *Sosyoloji Yazıları*, 8. Baskı, Çev. Taha Parla, İletişim Yay., İstanbul, 2006. (Sosyoloji)
- Weber, Max:** *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı*, 2. Baskı, Çev. Ö. Ozankaya, Cem Yay., İstanbul, 2014. (Toplumsal)